

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ MAGHIARĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE**

**Din istoria contactelor culturale germano-maghiare. Educație civică prin
literatură 1700–1849
– REZUMAT –**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. EGYED EMESE

Doctorand:

NAGY KATALIN

CLUJ–NAPOCA

2013

Cuprins

I. Introducere	6
II. Sursele și metodele de cercetare în cultura copiilor – istoricul cercetării	12
III. Cartea pentru copii, cercetarea științifică privind cărțile pentru copii – literatura pentru copii, cultura copiilor	21
III.1. Conceptul cărții pentru copii	21
III.2. Cercetarea științifică privind cărțile pentru copii în limba germană.....	23
III.2.1. Cercetarea științifică privind cărțile pentru copii, literatura pentru copii și tineret – definirea conceptelor	23
III.2.2. Istoria cărții pentru copii în limba germană.....	28
Genurile și speciile literare	36
Literatura de delectare.....	37
Texte de educație morală	42
Alte domenii ale textelor educative	45
III.3. Cercetarea științifică privind cărțile pentru copii în limba maghiară.....	51
III.4. Concluzii	65
IV. Ideile iluminismului în istoria educației – Excurs.....	67
IV.1. John Locke: educația gentlemanului și societatea civilă	67
IV.2. Rousseau: critica societății și <i>noua educație</i>	70
IV.3. Pedagogia filantropică și educația civică	72
V. Cărți pentru copii sub semnul filantropismului și traduceri maghiare ale acestora, respectiv cărți pentru copii în limba maghiară	81
V.1. Jakob Glatz: scriitor de cărți pentru copii și traduceri maghiare ale operelor	81
V.1.1. Jakob Glatz: etapele vieții.....	82
V.1.2. Jakob Glatz: activitatea scriitoricească.....	83
V.1.3. Jakob Glatz: traduceri în limba maghiară ale cărților pentru copii	85
V.1.4. Considerații finale.....	88
Die Bilderwelt, ein belehrendes Bilderbuch für die Jugend, mit erklärenden Erzählungen in deutscher, französischer und ungarischer Sprache. 2 kötet, Wien/Bécs, 1811.– pe maghiară: Képes világ.....	89

A' Gyermekek-világ képekben és elbeszélésekben ünnepi, névnapi és új-évi ajándék, jó fiúk' és leányok' számára (tradus de Szivós Mihály), Pest, 1840.– Kinderwelt, Leipzig, 1809.....	101
Vidor gyermekek (tradus de Szivós Mihály), Pest 1842.– Die frohen Kinder, Wien 1806.	110
Piros könyv (tradus de Szivós Mihály), Pest 1842.– Das rothe Buch, Altenburg 1800/1801	120
Erényi atya (tradus de Szivós Mihály), Pest 1845	128
Az elbeszélő anya/Az elbeszélő atya (tradus de Becser Soma), Pozsony é.n.– Die erzählende Mutter, oder kurze Geschichten für Kinder von zwey bis vier Jahren, Leipzig 1810.....	134
V.1.5. Sumar	137
V.2. Döbrentei Gábor: <i>A' kis Gyula könyve</i> și articolele cu caracter pedagogic din revista <i>Erdélyi Muzéum</i>	140
V.2.1. Döbrentei Gábor ca „scriitor pedagog” și educator	140
Persoana lui Döbrentei Gábor	140
Revista <i>Erdélyi Muzéum</i>	140
Döbrentei ca educator	143
V.2.2. <i>A' kis Gyula könyve</i>	146
Titlul și publicarea	146
Destinatarii textelor, intenția autorului, tipul de lectură	146
Structura, conținutul, încadrarea întâmplărilor în funcție de genurile și speciile literare	149
V.2.3. Aspecte legate de istoria mentalităților	160
Imaginea copiilor și percepția imaginii copiilor în cartea pentru copii a lui Döbrentei și în textele cu tematică pedagogică din revista <i>Erdélyi Muzéum</i>	160
V.2.4. Sumar	172
V.2.5. <i>A' kis Gyula könyve</i> și abecedarele și cărțile de citit contemporane	173
VI. Concluzii	175
VII. Surse bibliografice primare și literatura de specialitate	181
VII.1. Surse bibliografice primare.....	181
VII.2. Literatura de specialitate.....	187
VII.3. Enciclopedii, dicționare, bibliografii	195

VIII. Anexe.....	196
VIII.1.Tabel: Genurile și speciile literaturii pentru copii și tineret (1750–1800)	196
VIII.2.Tabel: Genurile și speciile literaturii pentru copii și tineret (1800–1850)	199
VIII.3.Tabel: Titlurile din cartea <i>Die erzählende Mutter</i> și traduceril lor în limba maghiară	204
VIII.4.Tabel: Döbrentei Gábor: <i>A' kis Gyula könyve...</i>	207
VIII.5.Tabel: Ilustrații	211

Cuvinte cheie: cultura copiilor, literatură pentru copii și tineret, cartea pentru copii, cercetarea științifică privind cărțile pentru copii, iluminism, Jean-Jacques Rousseau, John Locke, filantropism, Joachim Heinrich Campe, Christian Gotthilf Salzmann, societatea civilă, educație civică, Jakob Glatz, Gábor Döbrentei, *Erdélyi Muzéum*, imaginea copiilor și a copilăriei, percepția imaginii copiilor

Scopul prezentei cercetări a fost, în primul rând, contribuirea la îmbogățirea istoriei contactelor culturale germano-maghiare prin analiza unor texte literare, care aduc un plus în problematica educației civice în acest domeniu. Deoarece cercetările noastre prealabile sunt în primul rând din domeniul literaturii pentru copii¹ și sunt relaționate cu cultura copiilor, ne-am hotărât să cercetăm cărțile pentru copii în limbile germană și maghiară scrise între sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutului secolului al XIX-lea. Subiectul s-a dovedit a fi însă foarte larg, motiv pentru care am redus cercetarea la compararea cărților pentru copii scrise de doi autori: Jakob Glatz și Gábor Döbrentei.

Una dintre ideile de bază ale cercetării noastre este că acești autori își cunoșteau în mod reciproc activitatea pedagogică și literară, o parte a operelor apărute și că operele în limba maghiară au fost scrise sub influența literaturii pentru copii în limba germană publicate în prealabil. Astfel, influența germană (în mod direct cea austriacă) își face efectul și în cazul cărții pentru copii a lui Döbrentei.

În legătură cu cărțile pentru copii amintite am formulat următoarele ipoteze:

1. În realizarea beletristicii maghiare primare pentru copii poate fi percepută influența cărților pentru copii scrise limbă germană (structură, conținut, aspectele legate de istoria mentalităților etc.)
2. Traducerile în limba maghiară a cărților pentru copii germane pot fi considerate adaptări.
3. Caracteristicile curentului filantropist se regăsesc și în cărțile maghiare pentru copii ale perioadei respective.

¹ Pentru simplitate folosim termenul de *literatură pentru copii*, dar se subînțelege că este vorba despre *literatură pentru copii și tineret*. A se consulta: KOMÁROMI Gabriella (ed.): *Gyermekirodalom*. Ediția a II-a. Budapesta: Editura Helikon, 2001, 7-8.

Surse bibliografice primare

Sursele bibliografice la care am recurs se găsesc în biblioteci transilvănene: în Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” (*Die erzählende Mutter/Az elbeszélő anya*), în Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca (ediția din 1845 a cărții *A’ kis Gyula könyve, A’ Gyermek-világ képekben és elbeszélésekben, Az elbeszélő atya* și mai multe opere ale lui Jakob Glatz) și în Biblioteca Teleki-Bolyai din Târgu-Mureș (*Vidor gyermekek, Erényi atya*)². În ceea ce privește bibliotecile din Ungaria am găsit surse bibliografice primare în Biblioteca Națională Széchényi (Országos Széchényi Könyvtár: *Die Bilderwelt/Képes világ, Die frohen Kinder, Piros könyv*), în Biblioteca și Muzeul Național Pedagogic (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum: edițiile din 1829 și 1858 ale cărții *A’ kis Gyula könyve, Piros könyv*) și în biblioteca Muzeală Lévay József (Lévay József Muzeális könyvtár) din Miskolc (*Moralische Erzählungen für jüngere Mädchen*). Cercetarea noastră s-a îmbogățit și prin consultarea unor cărți de la Biblioteca Națională a Austriei (Österreichische Nationalbibliothek) și de la Biblioteca Municipală și de Stat din Viena (Wienbibliothek im Rathaus: *Die frohen Abende*). Anumite texte sursă în limba germană am reușit să le găsim în Biblioteca de Stat din Berlin (Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz: *Die Kinderwelt*).

Structura tezei

Teza noastră de doctorat este alcătuită din șase capitole mari. Primul capitol reprezintă introducerea, în care am formulat tema cercetării, scopul lucrării, ipotezele și am prezentat informațiile privind structura lucrării.

În capitolul al doilea am dorit să prezentăm o parte a bazei teoretice: am însumat istoricul cercetării culturii copiilor, mai ales din punctul de vedere al cercetării istoriei copilăriei. Istoria copilăriei se consideră a fi o ramură tânără a științei, având totodată cercetători maghiari devotați (Béla Pukánszky, Éva Szabolcs, Katalin Kéri și alții). Mai întâi prezentăm concluziile operei de

² Opere de Jakob Glatz (*Die erzählende Mutter, Handbuch von Erzählungen für das Kindesalter vom vierten bis zum siebenten Jahre, Naturhistorisches Bilder- und Lesebuch oder Erzählungen über Gegenstände aus den drei Reichen der Natur, Rosaliens Vermächtnis an ihre Tochter Amanda, Unterhaltungsbuch der kleinen Familie von Grünthal oder Erzählungen für die zartere Jugend, Reformatzio harmadik százados örömmünepének előadása – trad. József Márton*) se găsesc și în Biblioteca Colegiului „Bethlen Gábor” din Aiud.

bază a istoriei copilăriei, care este cartea *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (*A gyermek és a családi élet az ancien régime korában*) de Philippe Ariès. Concluziile lui Ariès au fost mult criticate și în anumite puncte chiar combătute. Totuși am considerat necesară revizuirea acestora, deoarece prin cercetarea și sursele alese pentru analize, Ariès a abordat în mod specific schimbarea concepțiilor formate despre copil, copilărie (în cadrul acesteia și despre educație și familie). Am utilizat parțial sistemul lui de criterii în cadrul analizelor.

În capitolul al treilea am încercat să elucidăm noțiunile *cartea pentru copii*, *cercetarea științifică privind cărțile pentru copii* și *literatura pentru copii*, cu ajutorul literaturii de specialitate în limbile maghiară și germană. Am prezentat rezultatele referitoare la istoria cărții pentru copii și constatările lucrării de referință redactate de Theodor Brüggemann cu privire la literatura pentru copii, relația dintre pedagogie și literatura pentru copii și anumite genuri literare. Am scris și despre cercetarea științifică în limba maghiară privind cărțile pentru copii, indicând lipsurile sesizabile în acest domeniu. Am considerat că este important să prezentăm și studii, cărți contemporane din domeniu, cum ar fi varianta redactată a prelegerii lui István Csillag³, precum și cartea redactată de Gabriella Komáromi cu titlul *Gyermekirodalom (Literatură pentru copii)*. De asemenea, am scos în evidență și lucrări teoretice mai importante, precum cartea *Bevezetés a gyermekirodalomba (Introducere în literatura pentru copii)*⁴ de Judit Kiss și *A gyermekirodalom változatai (Variantele literaturii pentru copii)*⁵ de Balázs Béla Végh. În încheierea capitolului, am prezentat pe scurt grupurile de cercetare formate în vederea cercetării culturii copiilor și am formulat concluziile.

În capitolul al patrulea, înainte de contextualizarea și analiza propriu-zisă a cărților pentru copii, am parcurs pe scurt ideile pedagogice caracteristice epocii, concepțiile legate de educație ale filozofilor epocii respective (John Locke és Jean-Jacques Rousseau), și am prezentat curentul care le-a înglobat pe acestea într-o concepție pedagogică și care a elaborat și aspectele lor practice: filantropismul. Scopul acestui capitol a fost clarificarea noțiunilor utilizate pe parcursul analizelor și a aspectelor legate de istoria mentalităților care se regăsesc și în textele analizate.

³ CSILLAG István: Filológiai morzsák a magyar gyermekirodalom történetéből, *Szépirodalmi Figyelő*, 2004. Nr. 1. 82–85.

⁴ KISS Judit: *Bevezetés a gyermekirodalomba*. Cluj-Napoca (Kolozsvar): Erdélyi Tankönyvtanács, 1999.

⁵ VÉGH Balázs Béla: *A gyermekirodalom változatai*. Cluj-Napoca (Kolozsvar): Komp-Press–Korunk, 2007.

Capitolul al cincilea constituie de fapt miezul tezei de doctorat: aici se găsesc recenziile cărților pentru copii, trecerea în revistă a activității autorilor – ca scriitori de pedagogie –, analizele propriu-zise și compararea variantelor în limbile germană și maghiară. Cercetarea cărților pentru copii în limba germană scrise de Jakob Glatz și traduceri ale acestora în limba maghiară au avut loc după următoarele criterii: titlul și publicarea; destinatarii textelor, intenția autorului, tipul de lectură; structura, conținutul, încadrarea întâmplărilor din carte într-un anumit gen, respectiv specie literară; aspectele legate de istoria mentalităților, comparația cu alte cărți aparținând aceluiași genuri literare și trecerea în revistă a recenziilor apărute. În urma comparării textelor am formulat următoarele concluzii: în cazul traducerilor făcute de Mihály Szivós, Soma Becser și József Márton se poate observa faptul că acestea pot fi considerate doar parțial ca fiind adaptări, deoarece toți trei traducători insistă să redea conținutul textelor sursă (traduc cuvânt cu cuvânt). Totuși pot fi observate câteva diferențe între textul sursă și textul țintă: omiterea sau selectarea întâmplărilor și transpunerea numelor proprii în limba maghiară cu metode aparte. În cuvântul înainte al cărții intitulate *Gyermekvilág (Lumea copilului)* Mihály Szivós se referă la faptul că omite anumite întâmplări, motivând că principiile educaționale contemporane nu se mai potrivesc cu conținutul acestora⁶. Traducerea lui Soma Becser este mult mai inexactă decât cea a lui Mihály Szivós. După părerea noastră, în cazul acestor doi traducători lipsesc din operele în limba maghiară informațiile suplimentare și nu este luat în considerare mediul cultural al limbii țintă, care ar face textele mai „comestibile” și pentru cititorul maghiar.

În cazul cărții intitulate *A' kis Gyula könyve* (de Gábor Döbrentei) și în cadrul cercetării articolelor pe teme pedagogice din revista *Erdélyi Muzéum* am modificat într-o oarecare măsură criteriile sus-amintite. După prezentarea activității de organizare culturală, de redactor al gazetei și de pedagog a lui Döbrentei, urmează analiza propriu-zisă a cărții cu titlul *A' kis Gyula könyve*. Primele trei criterii sunt aceleași ca cele amintite mai sus: titlul și publicarea; destinatarii textelor, intenția autorului, tipul de lectură; structura, conținutul, încadrarea întâmplărilor din carte într-un anumit gen literar. În cadrul acestui subpunct am scris despre recenziile care prezintă cartea intitulată *A' kis Gyula könyve*. Spre deosebire de analizele anterioare, aspectele legate de istoria mentalităților au fost conturate pe baza *imaginii copiilor și a copilăriei și percepției imaginii copiilor*. Acest tip de abordare apare în cartea intitulată *A gyermek a 19.*

⁶ GLATZ, Jakob: *A' gyermek-világ képekben és elbeszélésekben – Ünnepi, névnapi és új-évi ajándék, jó fiúk' és leányok' számára*. Glatz után magyarosítá SZIVÓS Mihály. Pesten: kiadja Heckenast Gusztáv, 1840, 6.

századi neveléstani kézikönyvekben (*Copilul în tratatele de pedagogie ale secolului al XIX-lea*) de Béla Pukánszky⁷. În urma analizei articolelor pe teme pedagogice din revista *Erdélyi Muzéum* și a cărții *A' kis Gyula könyve* considerăm că aplicarea acestei abordări este eficientă.

Döbrentei cunoștea bine operele lui Berquin, Jauffret, Genlis, Campe, Löhr, Glatz, dar a considerat necesară scrierea unor cărți originale pentru copii în limba maghiară, deoarece „doar traduceri [autorilor amintiți și a] altor autori sunt apreciate de mai puțini copii, pentru că acestea sunt citite când ei învață limbi, fără de care în ziua de azi nu mai rămân, și mintea de copil, ca în general cea umană, este atrasă de noutate.”⁸ Döbrentei a adaptat și el texte scrise de autori străini, dar referiri concrete la acest lucru în cartea *A' kis Gyula könyve* nu am găsit.

Cu privire la abordarea copilăriei de către Döbrentei, analiza surselor bibliografice primare a evidențiat faptul că *imaginea* lui *despre copii și copilărie* dezvoltă ideea optimismului pedagogic, care își are rădăcinile în sistemul de concepte al iluminismului (optimismul iluminist)⁹. Această idee este inclusă în idealul uman cu caracter național, împreună cu practica marcării duale a scopului, provenită din gândirea pedagogică iluministă (scopul dublu al educației: educarea omului și a cetățeanului care se integrează în societate). În majoritatea tratatelor și manualelor maghiare de pedagogie din secolul al XIX-lea se poate observa această marcă duală a scopului și faptul că autorii care studiază probleme filozofice și antropologice pun accentul pe viitorul adult și mai puțin pe observarea caracteristicilor copilului¹⁰. Aceasta este tendința care se impune clar și în studiul lui Döbrentei¹¹ apărut în revista *Erdélyi Muzéum*.

⁷ PUKÁNSZKY Béla: *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben*. Pécs: Iskolakultúra, 2005. Din punct de vedere metodologic, Pukánszky împarte abordarea copilăriei în două planuri paralele: *imaginea* idealizată a copiilor și a copilăriei și *percepția* practică a imaginii copiilor. *Imaginea* copiilor și a copilăriei coincide cu acele gânduri despre copil, care se întruchiează în forma unor idei și idealuri abstracte; caracteristicile acesteia sunt idealizarea, mitizarea și normativitatea. La urma urmei pot fi surprinse în ea detaliile *idealului uman* al unei anumite epoci. Noțiunea de *percepție a imaginii copiilor* coincide cu regulile practice ale educației copiilor, comportamentul față de copii în circumstanțele vieții cotidiene; caracteristic acestei percepții este aspectul lor descriptiv și metodologic. După părerea lui Pukánszky acestea două – imaginea copiilor și a copilăriei împreună cu abordarea copilăriei – alcătuiesc *abordarea copilăriei* unei anumite epoci.

⁸ DÖBRENTÉI Gábor: *A kis Gyula könyve vagy fiú és leány gyermekek számára írt elbeszélések*. Pest: Wigand Ottó tulajdona (Proprietatea lui Ottó Wigand), 1829, 6.

⁹ Deși ideea care a devenit concepția pedagogică contemporană a iluminismului provine de la Kant (KANT, Immanuel: *Über Pädagogik*. Herausgegeben und mit einer Vorrede versehen von D. Friedrich Theodor Rink. Königsberg: bey Friedrich Nicolovius, 1803, 6.), apare, totuși, deja în epoca umanistă în unul dintre tratatele lui Erasmus: „Omul nu se naște, ci devine om prin educație...” Citat de Béla PUKÁNSZKY: o.c. 226.

¹⁰ *ibid.* 226–227.

¹¹ DÖBRENTÉI Gábor: Ezen nevelések' módjaira tett némelly megjegyzések. *Erdélyi Muzéum*, Hatodik füzet. Trattner János Tamás' Nyomtató-műhelyében, Pesten, 1817, 30–50.

Totuși, în cartea *A' kis Gyula könyve* apar o mulțime de referiri care dovedesc cunoașterea temeinică a trăsăturilor copilului și experiența de pedagog a lui Döbrentei. Majoritatea pedagogilor și a scriitorilor epocii se ocupă mult mai puțin de aceste caracteristici ale copilăriei, de trăsăturile care deosebesc copilul de adult. *Percepția* lui *despre imaginea copiilor* se caracterizează printr-un rafinament mai pronunțat.

În ultimul capitol al tezei prezentăm concluziile noastre. Trecerea în revistă a datelor biografice, contextualizarea și analiza operelor sus-numite a indicat faptul că, în cazul lui Jakob Glatz și Gábor Döbrentei, avem de-a face cu personalități, vieți, activități literare și activități pedagogice diferite. În privința cărților pentru copii, cele două vieți se întâlnesc însă; concepția pedagogică, situația de bază în care au fost scrise textele destinate cititorilor copii, scopul triplu de educare, educație morală și delectare fac ca textele, operele publicate să fie înrudite.

În privința primei noastre ipoteze despre realizarea beletristicii maghiare primare pentru copii și influența perceptibilă a cărților pentru copii de limbă germană, se poate constata faptul că pot fi demonstrate trăsături comune, care dovedesc această presupunere. În mai multe cărți pentru copii scrise de Jakob Glatz situația de bază dată indică faptul că tatăl în rolul lui de pedagog, povestește deseori copiilor săi, aplicând metoda narațiunii pentru a-i învăța sau pentru a-i educa. De asemenea găsim indicii ale faptului (de exemplu, în cartea *Erényi atya*) că întâmplările povestite le scrie, iar apoi copiii le citesc cu glas tare cu scopul de a exersa cititul¹². Situația de bază în care se nasc povestirile este pragmatică, iar acest fapt nu putea fi altfel nici în cazul activității lui Jakob Glatz de scriitor pentru copii¹³. Situația este aceeași și în cazul întâmplărilor pentru copii scrise de Döbrentei, care, în cele din urmă, au fost publicate în cartea *A' kis Gyula könyve*. O mare parte a povestirilor care apar în carte au fost scrise pe vremea când Döbrentei a fost pedagog, cu scopul de a fi puse în practică.

Din punctul de vedere al intenției autorului și al alegerii temei, s-a confirmat ipoteza a treia, prezența caracteristicilor filantropismului. Intenția lui Döbrentei nu a fost doar de a încânta și de a ajuta exersarea citirii în limba maghiară, ci autorul a fost condus și de o intenție

¹² A se consulta: GLATZ, Jakob: *Erényi atya. Olvasókönyv népiskolai tanulók' számára. Használtathatik magány-oktatásoknál is*. Pesten: Heckenast Gusztáv, 1845, 137.

¹³ Referiri la acest fapt sunt formulate de biograful său. A se consulta: WEINRICH, Johann Georg: *Jakob Glatz. Eine biographische Skizze*. Wien, 1834, 221.

pedagogică și educațională¹⁴. Prin povestirile care apar în carte, scopul lui este educația morală a micilor cititori, dezvoltarea „talentului lor de a judeca”, după cum mărturisește el însuși: „Dar ca între timp [în timp ce citesc] să se însuflețească și pornirea morală, și talentul copiilor de a-și aminti și a judeca, în fiecare povestire m-am străduit să prezint ceva cu învățăminte sau instructiv, ori să scap ceva doar din glumă, care ar duce la armonia amintită.”¹⁵ Cărțile pentru copii ale epocii respective se caracterizau aproape în fiecare caz prin această dualitate (amuzare și educație morală).

Alegerea temei întâmplărilor care apar în cartea de citire pot fi înrudite, în cazul mai multor întâmplări, cu cărțile pentru copii scrise de Jakob Glatz. Döbrentei scrie despre alegerea temei tot în cuvântul înainte; declarația lui oglindește, în mod explicit, principiile educaționale filantropiste: ca temă a cărții lui de citit definește „preocupările jucăușe ale copilăriei”, „pentru că vorba despre acestea îi interesează mintea în modul cel mai simțitor, și învățătura dată între timp își face efectul în modul cel mai adânc.”¹⁶ Întâlnim prezentarea „preocupărilor jucăușe ale copilăriei” și în cărțile *Gyermekvilág*, *Vidor gyermekek*, *Piros könyv* etc. Printre temele din cartea *A' kis Gyula könyve* foarte asemănătoare cu tema întâmplărilor lui Jakob Glatz, se numără: textele care prezintă activitatea meseriașilor și diferitele meșteșuguri, textele care prezintă caractere de copii și consecințele faptelor acestora, apariția grădinăritului ca activitate frecventă și explicarea fenomenelor naturii întrețesută în povestiri. Totodată, putem spune că Döbrentei se conformează în povestirile sale la caracteristicile copilăriei, ca și pedagogii filantropiști; aceasta este o trăsătură a cărții sale evidențiate și de către cei care îl apreciază (vezi Hetényi)¹⁷.

A doua noastră ipoteză (traducerile în limba maghiară a cărților germane pentru copii pot fi considerate adaptări) o considerăm doar parțial confirmată, după cum am menționat mai sus cu privire la aceste opere.

¹⁴La Döbrentei percepția literaturii se caracterizează de altfel, prin principiul de inseparabilitate a *frumuseții* și a *moralității*. *Döbrentei Gábor levele Berzsényi Dánielhez*. 1828. nov. 21. *Berzsényi Dániel minden munkái*. Publicat de DÖBRENTEI Gábor. Buda, 1842, 275.

¹⁵DÖBRENTEI Gábor: *A kis Gyula könyve*, o.c. 3.

¹⁶ibid. 4.

¹⁷HETÉNYI János: *A lélektudományak nevelési fontosságáról. Jutalmazott pályamunka Hetényi Jánostól. Philosophiai pályamunkák*. Volumul 2. Pesten: Eggenberger és fia Acad. Könyvárusoknál. 1844, 241.

Capitolele și subcapitolele din structura acestei teze de doctorat evidențiază faptul că operele celor doi autori au fost abordate după criterii diferite, acestea fiind împrumutate din mai multe ramuri ale științei, valorificând astfel un sistem de criterii de cercetare specific din punctul de vedere al metodologiei. Acest lucru se explică, pe de o parte, prin caracterul *intermediar*, între pedagogie și literatură pentru copii al textelor sursă sus-numite, iar pe de altă parte, este inerentă contextului istoric în care textele amintite au luat ființă. Eterogenitatea surselor bibliografice primare și a textelor din cadrul acestora necesită o atitudine multivalentă, care se extinde dincolo de criteriile filologice. Analizele noastre cu privire la aspecte legate de istoria mentalităților au fost realizate în acest context.

Bibliografie aleasă

1. Surse bibliografice primare

Surse publicate

BERTUCH, Friedrich Justin: *Bilderbuch für Kinder enthaltend eine angenehme Sammlung von Thieren, Pflanzen, Blumen, Früchten, Mineralien, Trachten und allerhand andern unterrichtenden Gegenständen aus dem Reiche der Natur, der Künste und Wissenschaften; alle nach den besten Originalen gewählt, gestochen, und mit einer kurzen wissenschaftlichen, und den Verstandes-Kräften eines Kindes angemessenen Erklärungen begleitet*. Erster Band. Zweite Auflage. Weimar: im Verlage des Industrie-Comptoirs, 1801.

CAMPE, Joachim Heinrich (Hrsg.): *Allgemeine Revision des gesamten Schul- und Erziehungswesens von einer Gesellschaft praktischer Erzieher*. 16. Bde. Braunschweig/Wien, 1785–1792.

CAMPE, Joachim Heinrich: *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Hamburg: Bohn, 1779/1780.

CAMPE, Joachim Heinrich: *Väterlicher Rath für meine Tochter*. Braunschweig 1796 [Nachdruck Paderborn 1988].

Döbrentei Gábor levele Berzsenyi Dánielhez. 1828. nov. 21. *Berzsenyi Dániel minden munkái.*
Kiadta Döbrentei Gábor. Buda, 1842.

DÖBRENTEI Gábor: *A kis Gyula könyve vagy fiú és leány gyermekek számára írt elbeszélések.*
Pest: Wigand Ottó tulajdona, 1829.

DÖBRENTEI Gábor: *A kis Gyula könyve. Fürgencz fiúk 's kis leánykák számára.* Második, bővített kiadás, színezett kőrajzzal. Pesten: Kilián György tulajdona, 1845.

DÖBRENTEI Gábor: Előbeszéd. In: *Erdélyi Muzéum*, Első füzet. Nyomtatta a' Ref. Koll. Nyomtató-műhelyében, Török István, Kolozsváratt, 1814, I–VIII.

DÖBRENTEI Gábor: Ezen nevelések' módjaira tett némelly megjegyzések. In: *Erdélyi Muzéum*, Hatodik füzet. Trattner János Tamás' Nyomtató-műhelyében, Pesten, 1817, 30–50.

DÖBRENTEI Gábor: *Pali és Minka olvasni tanul. Betűk ismeretére 's olvasásra tanító ábéczés könyv képekkel jó kis fiúk és leánykák számára.* Pesten: Wigand Ottó árúja, 1829.

DÖBRENTEI Gábor: Pestalozzi Henrik, híres Nevelési-Író. In: *Erdélyi Muzéum*, Nyolczadik füzet, Pesten: Trattner János Tamás' Nyomtató-műhelyében, 1817, 114–125.

GLATZ, Jakab: *A' gyermek-világ képekben és elbeszélésekben – Ünnepi, névnapi és új-évi ajándék, jó fiúk' és leányok' számára.* Glatz után magyarosítá SZIVÓS Mihály. Pesten: kiadja Heckenast Gusztáv, 1840.

GLATZ, Jakab: *Az elbeszélő anya vagy rövid történetek gyermekek' számára.* Glatz Jakab után fordította BECSER SOMA. Pozsonyban: Bucsánszky A. polg. könyvkötő, é.n.

GLATZ, Jakab: *Az elbeszélő atya vagy rövid történetek gyermekek' számára.* Glatz Jakab után fordította BECSER SOMA. Pozsonyban: Bucsánszky A. polg. könyvkötő, é.n.

GLATZ Jakob: *Búzgóság könyve művelt családok számára.* Pest: Emich Gusztáv, 1843.

GLATZ, Jakob: *Erényi atya. Olvasókönyv népiskolai tanulók' számára. Használtathatik magány-oktatásoknál is.* Pesten: Heckenast Gusztáv, 1845.

GLATZ, Jakob: *Piros könyv. Mulattatva oktató olvasmány jó kis fiúk- 's leányoknak.* Pesten: kiadja Heckenast Gusztáv, 1842.

GLATZ, Jakob: *Vidor gyermekek, vagy beszélyek és képek a' gyermek-világból. Ünnepi, névnapj 's újévi ajándékul jó fiúk- és leányoknak.* Glatz Jakob után magyarosítá SZIVÓS Mihály. Pesten: kiadta Heckenast Gusztáv, 1842.

GLATZ Jakob: *ABC- und Lesebuch in drei Heften: ein Vorläufer zu Stilles Erzählungsbuche, dem rothen Buche und dem Unterhaltungsbuche der kleinen Familie von Grünthal.* 1–3. Heft. Wien: Rehm, 1804–1805.

GLATZ Jakob: *Andachtsbuch für gebildete Familien ohne Unterschied des Glaubensbekenntnisses.* Wien: Camesinasche Buchhandlung, 1815.

GLATZ Jákob: *Az ausztriai tsász. kir. birodalomban 1817-ben tartatott reformátzió harmadik százados öröminnepének előadása: némelly közönséges észrevételekkel együtt, mellyek a protestánsoknak a nevezett birodalomban lévő egyházi állapotjokat illetik.* –Magyar nyelven közre bocsátatott MÁRTON József– Bécs 1818.

GLATZ, Jakob: *Das rothe Buch oder Unterhaltungen für Knaben und Mädchen. Ein Lesebuch, mit Rücksicht auf das Alter der Leser* bearbeitet von Jakob Glatz, Lehrer am Erziehungsinstitute in Schnepfenthal. Erstes Bändchen, für Kinder von 7 bis 9 Jahren. Reutlingen: in J. J. Mäckens Buchhandlung, 1801.

GLATZ Jakob: *Die Bilderwelt/Képes világ.* 2. köt. Wien: Im Verlage der Anton Dollischen Buchhandlung, 1811.

GLATZ, Jakob: *Die frohen Kinder oder Erzählungen und Bilder aus der Kinderwelt. – Les enfants joyeux, ou historiettes et figures du monde des enfans. D’après l’allemand par l’abbé Libert*, Mit 6 illum. Kupfern, Wien u.a.: Geistinger, 1806.

GLATZ, Jakob: *Die Kinderwelt in Bildern und Erzählungen für gute Knaben und Mädchen*. Zweyte verbesserte Auflage. Leipzig: bey Derhard Fleyscher dem Jüngerem, 1809.

GLATZ Jákob: *Imádságos könyv a ’pallérozott famíliák’ számokra a vallástételek külömbsege nélkül*. Fordította BABARIK Ferentz. Sárospatakon. Nyomtattatott Nádaskay András által, 1816.

GLATZ, Jakob: *Rosaliens Vermächtniß an ihre Tochter Amanda; oder Worte einer guten Mutter an den Geist und das Herz ihrer Tochter. Ein Bildungsbuch für Deutschlands Töchter*. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Leipzig: bey Friedrich August, 1817.

HETÉNYI János: *A lélektudományak nevelési fontosságáról. Jutalmazott pályamunka Hetényi Jánostól. Philosophiai pályamunkák*. Második kötet. Pesten: Eggenberger és fia Acad. Könyvárusoknál. 1844.

KANT, Immanuel: *Über Pädagogik*. Herausgegeben und mit einer Vorrede versehen von D. Friedrich Theodor Rink. Königsberg: bey Friedrich Nicolovius, 1803.

PESTALOZZI, Johann Heinrich [1799]: *Levele egy barátjához stansi tartózkodásáról* (fordította PROHÁSZKA Lajos) In: OROSZ Gábor (szerk.): *Pestalozzi válogatott műveiből*. II. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest: Tankönyvkiadó, 1959, 11.

ROUSSEAU, Jean-Jacques: *Emil, avagy a nevelésről*. Ford. Győri János. Budapest: Papyrusz Book Kiadó, 1997.

SZÁSZ Mózes: *Az Egyiptomiak’, Perzák’, Görögök’, és Rómaiak’ Nevelése’ módja*. In: *Erdélyi Muzéum*, Ötödik füzet, 146–176. és SZÁSZ Mózes: *Az Egyiptomiak’, Perzák’, Görögök’, és Rómaiak’ Nevelése’ módjának folytatása*. In: *Erdélyi Muzéum*, Hatodik füzet 3–30.

SZILÁGYI Ferenc: A közönséges iskolai nevelésnek a házival való összehasonlítása. In: *Erdélyi Muzéum*. Hatodik füzet. Pesten: Trattner János Tamás Nyomtató-műhelyében, 1817, 110–137.

VÖRÖSMARTY Mihály: [Döbrentei Gábor: A' kis Gyula' könyve]. In: *Tudományos Gyűjtemény* 1829, IV. 126–127.

Reviste

Allgemeine Literatur-Zeitung, Vierter Band. (August 1809) Nr. 98. Die Ergänzungsblätter dieses Jahrgangs enthaltend.

Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes. Dritter Band, Wien: Im Verlage bey Anton Doll, 1810.

Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes. Band 4, Wien: Im Verlage bey Anton Doll, 1810.

Erdélyi Muzéum 1814–1818.

Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, 1800. Band 4. Nr. 362.

Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, 4. Jahrgang (Dec. 1807) Band 4. Nr. 290.

Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, 8. Jahrgang (Jan. 1811) Band 1. Nr. 9.

Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, 9. Jahrgang (Nov. 1812) Band 4. Nr. 232.

2. Literatură de specialitate

ADAM, Gottfried/SCHELANDER, Robert (Hrsg.): *Jakob Glatz: Theologe-Pädagoge-Schriftsteller*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010.

ARIÈS, Philippe: *Geschichte der Kindheit*. 17. Auflage. München: dtv, 2011.

ARIÈS, Philippe: *Gyermek, család, halál. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat, 1987.

BENNER, Dietrich – BRÜGGEN, Friedhelm: *Geschichte der Pädagogik. Vom Beginn der Neuzeit bis zur Gegenwart*. Stuttgart: Philipp Reclam jun., 2011.

BRÜGGEMANN, Theodor (Hrsg.)/Mitarb: BRUNKEN, Otto und EWERS, Hans-Heino: *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur*. 1–3. Bd. Stuttgart: Metzler, 1982–1991.

BÚS Imre: *A gyermekkultúra vázlata*. In: BÚS Imre (szerk.): *Tanulmányok a gyermekkultúráról*. Szekszárd: PTE IGYK és Gyermekkultúra Kutatócsoport, 2013, 11–24.

CSILLAG István: *Filológiai morzsák a magyar gyermekirodalom történetéből*. In: *Szépirodalmi Figyelő*, III. évf. (2004) 1. sz. 82–85.

EWERS, Hans-Heino (Hrsg.): *Kinder- und Jugendliteratur der Aufklärung. Eine Textsammlung*. Stuttgart: Philipp Reclam Jun., 1980.

EWERS, Hans-Heino: *Kinder- und Jugendliteratur – Begriffsdefinitionen*. In: LANGE, Günter (Hrsg.): *Kinder- und Jugendliteratur der Gegenwart. Ein Handbuch*. 2., korrigierte und ergänzte Auflage. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2012, 3–12.

EWERS, Hans-Heino: *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung in grundlegende Aspekte des Handlungs- und Symbolsystems Kinder- und Jugendliteratur, mit einer Auswahlbibliographie Kinder- und Jugendliteraturwissenschaft*. München: Fink, 2000.

FEHÉR Katalin: *A felvilágosodás pedagógiai eszméi az első magyar újságok és folyóiratok hasábjain*. URL: <http://www.drfeherkatalin.hu/upld/sajto.pdf> [Leolvasás ideje: 2013.04.25.]

FEHÉR Katalin: *Gyermekirodalmunk a felvilágosodás és a reformkor sajtójában*. *Könyv és Nevelés*, IV. évf. (2004) 4. sz. URL: <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=590> [Leolvasás ideje: 2013.04.08.]

FEHÉR Katalin: *Reformkori oktatás- és társadalompolitikai röpiratok*. *Magyar Könyvszemle*, 1997. 1. sz. 97–103.

FENYŐ István: *Újszerű pedagógiai kezdeményezések*. In: SZABOLCSI Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története*. I. kötet (1705–1848). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979, 274–276.

FODOR László: *A pedagógiai gondolkodás történetének kiemelkedő alakjai*. Kolozsvár: Ábel Kiadó, 2010.

FÜLLER, Klaus Dieter: *Erfolgreiche Kinderbuchautoren des Biedermeier. Christoph von Schmid, Leopold Chimani, Gustav Nieritz, Christian Gottlob Barth. Von der Erbauung zur Unterhaltung*. Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang, 2006.

HELLEKAMPS, Stephanie: *Bürger/bürgerlich*. In: BENNER Dietrich – OELKERS, Jürgen (Hrsg.): *Historisches Wörterbuch der Pädagogik*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 2004, 216–231.

HERMANN, Ulrich: *Pädagogische Anthropologie und die „Entdeckung“ des Kindes im Zeitalter der Aufklärung – Kindheit und Jugendalter im Werk Joachim Heinrich Campes*. In: HERMANN, Ulrich (Hrsg.): *»Die Bildung des Bürgers« Die Formierung der bürgerlichen Gesellschaft und die Gebildeten im 18. Jahrhundert*. Geschichte des Erziehungs- und Bildungswesens in Deutschland. Band 2. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, 1982, 178–193.

JANCSÓ Elemér: *Döbrentei Gábor élete és munkássága*. (Különlenyomat az Erdélyi Tudományos Intézet 1943. évi évkönyvéből) Kolozsvár: Minerva, 1944.

KISS Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1891.

KISS Judit: *Bevezetés a gyermekirodalomba*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács, 1999.

KOMÁROMI Gabriella (szerk.): *Gyermekirodalom*. 2. kiad. Budapest: Helikon Kiadó, 2001.

KOMÁROMI Gabriella: A kutatás dilemmái. *Tiszatáj*, LVI. évf. (2002. dec.) 12. sz. 38–52.

LANGE, Günter (Hrsg.): *Kinder- und Jugendliteratur der Gegenwart. Ein Handbuch*. 2 Bände. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2000.

LIPÓCZI Sarolta: *A Magyar Gyermekirodalmi Kutatóműhely* URL: <http://gykm.blogspot.ro/p/magunkrol.html> [Leolvasás ideje: 2013.08.25.]

LIPÓCZI Sarolta: Gyermek- és ifjúsági irodalom kutatása és oktatása a frankfurti Goethe Egyetemen. *Csodaceruza*, X. évfolyam. (2011) 50. sz. 25–27.

LOVÁSZ Andrea: A mai magyar gyermekirodalom időtlen kérdéseiről. *Könyv és Nevelés*. V. évfolyam (2003) 2. sz. URL: <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=425> [Leolvasás ideje: 2013.05.25.]

LOVÁSZ Andrea: *Felnőtt gyermekirodalom. Vázlat egy védő- és vádbeszédhez*. URL: <http://olvasas.opkm.hu/Plugins/Interactive/Media/536/media/lovaszandrea.pdf> [Leolvasás ideje: 2013.06.20.]

MARCZIS Judit: *Gyermekirodalom és illusztráció a német romantika korában*. Budapest: Germanum Kiadó, 2009.

PUKÁNSZKY Béla: *A gyermek a 19. századi magyar neveléstani kézikönyvekben*. Iskolakultúra könyvek 28. Sorozatszerkesztő: Géczy János. Pécs: Iskolakultúra, 2005.

PUKÁNSZKY Béla: *A gyermekkor története*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2001.

PUKÁNSZKY Béla: *A gyermekkor-történeti kutatások főbb tendenciái*. In: BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből 2001. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának gyűjteménye*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001, 77–95.

RUTSCHKY Katharina: *Schwarze Pädagogik*. Frankfurt–Berlin: Ullstein Sachbuch, 1988.

SEIBERT, Ernst: *Philanthropie im spätjosephinischem Geiste. Jakob GLATZ als Kinder- und Jugendbuchautor zwischen protestantischer Aufklärung und katholischer Romantik*. In: ADAM, Gottfried/SCHELANDER, Robert (Hrsg.): *Jakob GLATZ: Theologe-Pädagoge–Schriftsteller*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, 81–91.

SEIBERT, Ernst: *Ungarn und die „ungarische Gruppe in Wien*. In: SEIBERT, Ernst: *Jugendliteratur im Übergang vom Josephinismus zur Restauration, mit einem bibliographischen Anhang über österreichische Kinder- und Jugendliteratur von 1770–1830* (Diss.), Wien–Köln–Graz: Böhlau Verlag, 1987, 119–136.

SZABOLCS Éva: *Tartalomelemzés a gyermekkortörténet kutatásában. Gyermekkép Magyarországon 1868–1890*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.

SZÉCHY Károly: *Döbrentei Gábor, mint nevelő*. In: *Erdélyi Múzeum*, 1887, 24–52.

SZEMÁK István: *A magyar ifjúsági irodalom története*. Budapest: Neuwald Illés Utódai ny., 1924.

SZONDY György: *A magyar ifjúsági irodalom gyermekkora (1669–1848)*. Különnyomat a *Protestáns Szemle* 1932. évi 6. számából. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Rt., 1932.

TAR Gabriella-Nóra: *Gyermek a 18. és 19. századi Magyarország és Erdély színpadjain*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2004.

TÉSZABÓ Júlia: *Játék–pedagógia, gyermek–kultúra*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2011.

THIELE, Jens: *Das Bilderbuch*. In: LANGE, Günter (Hrsg.): *Kinder- und Jugendliteratur der Gegenwart. Ein Handbuch*. 2., korrigierte und ergänzte Auflage. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2012, 217–230.

VÉGH Balázs Béla: *A gyermekirodalom változatai*. Kolozsvár: Komp-Press–Korunk, 2007.

VORZSÁK Orsolya: A csíki határőriskolák működéséről. In: *Székelyföld*, XV. (2011) 12. 130–154.
URL: <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTUxNw==> [2012.09.05.]

VÖRÖS Éva – PRISZTER Szaniszló: *Márton József Természethistóriai képeskönyvének növénynevei*. Debrecen, 1997, /A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai, 69. szám./

WEBER–KELLERMANN, Ingeborg: *Die Kindheit. Eine Kulturgeschichte*. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1997.

WEINRICH, Johann Georg: *Jakob Glatz. Eine biographische Skizze*. Wien, 1834.

WILD Reiner (Hrsg.): *Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur*. 3., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart/Weimar: Metzler, 2008.